

УДК 159.95

Олена Володимирівна ЗЕМЛЯНСЬКА,

професор кафедри соціології та психології

факультету № 6 (права та масових комунікацій)

Харківського національного університету внутрішніх справ,

доктор психологічних наук, професор;

 <https://orcid.org/0000-0001-6547-2621>

ОСОБЛИВОСТІ МОТИВАЦІЇ ЗЛОЧИННОЇ ПОВЕДІНКИ ОСОБИСТОСТІ

Наведений психологічний аналіз злочинної поведінки, який виявляє її структуру та показує роль мотиваційного компонента. Мотивація поведінки розглядається як системоутворюючий фактор механізму поведінки.

Психологічний аналіз злочинного діяння – це аналіз психологічного змісту структурних елементів злочинної дії. Злочин як вольова дія особистості здійснюється як розгорнута складна вольова чи дія як проста вольова дія. Всі імпульсивно-ситуативні злочини відбуваються у формі простої вольової дії; усі навмисні злочини – у формі складної вольової дії [1].

Багато злочинів відбуваються імпульсивно, спонтанно, без спеціально сформованої цілі. Ці злочинні акти утворюють клас мало усвідомлених реакцій. Імпульсивні дії регулюються установками – підсвідомими спонуканнями, загальною особистісною спрямованістю. В усіх поведінкових стереотипах, заснованих на підсвідомій установці, мотиви і цілі збігаються. Тут мотиви трансформовані в механізм установки. Обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони злочинних імпульсивних дій є ціль, мотив же збігається з ціллю.

Імпульсивна поведінка особистості може бути викликана різними причинами: 1) емоційними обставинами при несформованості в особистості адекватних реакцій; 2) загальною емоційною нестійкістю; 3) станом сп'яніння; 4) звичними формами поведінки; 5) психопатичними аномаліями особистості.

В всіх імпульсивних реакціях виявляється особистісна готовність особистості до визначених дій. При конфліктних емоційних станах почуття та емоції придушують раціональні механізми регуляції поведінки і здобувають ведучу регуляційну функцію, перетворюються в основний механізм імпульсивних дій.

При аналізі злочинного діяння, зробленого у формі складної вольової дії (тобто з усвідомленим злочинним наміром), враховується комплекс об'єктивно-суб'єктивних взаємозв'язків між окремими компонентами діяння, особливості до злочинної, злочинної і після злочинної поведінки суб'єкта злочину.

Свідома поведінка людини визначається складним комплексом спонукань.

1. Відповідаючи на питання «чому особистість прийшло в стан активності?», ми звертаємося до джерел мотиваційної активності – потребам, інтересам, установкам, інстинктам тощо.

2. Відповідаючи на питання «на що спрямована активність особистості?», «чому обрані дані акти поведінки і відповідні засоби?», ми звертаємося до механізму свідомої регуляції поведінки, її мотивам (які неминуче зв'язані з вибором мети, прийняттям рішень в альтернативних ситуаціях).

3. Відповідаючи на питання «яка динаміка даного поведінкового акта?», ми звертаємося до емоційно-енергетичних регуляційних факторів, поведінковим стереотипам особистості.

Проблема мотивації складається в з'ясуванні не тільки первісних спонукальних моментів людської активності, але і усіх факторів, що направляють, регулюють і підтримують розвиток діяльності людини. Традиційно сформована в юриспруденції односпрямована схема людської поведінки «мотив – ціль – спосіб – результат» у дійсності більш складна. Мотив злочинного діяння не можна розуміти як ізольований, одномоментний психічний акт. Мотивація поведінки – це системоутворюючий фактор механізму поведінки.

Системоутворюючим елементом цієї системи є не тільки мотив, але і звичний спосіб поведінки. Звичні генералізовані дії особистості так само, як і мотив, визначають спрямованість людської поведінки. Комплекс відпрацьованих у людини дій визначає значною мірою всю систему його цілепокладань. Не володіючи узагальненим способом дії, особистість ніколи не поставить відповідної мети і мотиваційно її не санкціонує. Центральним компонентом поведінки є не окремий мотив сам по собі, а мотиваційна сфера особистості злочинця, у якій значну роль грають узагальнені способи поведінки особистості. Але актуалізація способів поведінки особистості, її операціонально-виконавських можливостей визначаються умовами середовища, реальними можливостями їхнього здійснення. Якщо зовнішнє середовище дозволяє реалізувати особистісні устремління – мотиваційна сфера дає необхідну санкцію.

Зрозуміти поведінку злочинця – значить зрозуміти його поведінкові стереотипи і стійкі мотиви поведінки [3]. Злочинне діяння має свою динаміку, свій початок і свій кінець. Підготовка злочинного діяння у свідомості особи (його мотивація) складає перший, підготовчий етап, що складається з усвідомлення мотиву і мети дії, боротьби мотивів і ухвалення рішення діяти. Спонування самі по собі не можуть з'явитися джерелом діяння. Щоб стати таким джерелом, вони повинні бути усвідомлені особою як мотив.

Як правило, мотиви, що конкурують, є спонуваннями різного психологічного та соціального рівня, наприклад, низинні почуття і

доводи розуму; почуття помсти й інтереси справи; мотиви, зв'язані з задоволенням органічних потреб і службовий обов'язок; корисливий інтерес і обов'язок перед своєю родиною [2].

Поняття мотивації вживається найчастіше в двох змістах:

1) *мотивація* – це система факторів, що викликають активність людини і визначають спрямованість її поведінки. Сюди включаються такі психічні утворення, як потреби, мотиви, цілі, інтереси тощо;

2) *мотивація* – це характеристика процесу, що забезпечує поведінкову активність на визначеному рівні; іншими словами – мотивування.

Мотивом (від лат. *move* – штовхати, надавати руху) називається об'єкт, що виступає як засіб задоволення потреби. Мотив – це те, що спонукує людини до визначеної активності, діяльності. При одній і тій же потребі мотивами поведінки можуть бути різні об'єкти. Мотиви відносно самостійні, тому що потреба не визначає строго сукупність мотивів, їхню силу і стійкість.

Уявлення про те, що таке мотив поведінки, у юридичних науках і психології збігаються не цілком. У психології під мотивом розуміються: 1) спонукання до діяльності, зв'язані з задоволенням потреб суб'єкта, сукупність внутрішніх і зовнішніх умов, що викликали активність суб'єкта і визначили її спрямованість; 2) предмет (матеріальний чи ідеальний), що спонукує і визначає спрямованість діяльності, заради якого вона здійснюється; 3) усвідомлювана причина, що лежить в основі вибору дій і вчинків особистості. Кримінальне право для позначення мотивів поведінки оперує такими поняттями, як помста, користь, хуліганські спонукання, низинні спонукання, ревнощі, неприязні відносини тощо. Деякі з цих понять містять у собі всілякі психологічні мотиви. Наприклад, корисливі дії можуть бути мотивовані, із психологічної точки зору, прагненням до збагачення, потребою в самоствердженні, заздрістю, бажанням вести дозвільний спосіб життя, пристрастю до розваг чи азартним іграм, потребою в задоволенні важкопереборюваних потягів. Дослідження психологічних мотивів діяння поглиблює пізнання юридично значимих спонукань, що лежать в основі правопорушення.

Список бібліографічних посилань

1. Бандурка А. М., Бочарова С. П., Землянская Е. В. Юридическая психология : монография. Харьков : Титул, 2006. 750 с.

2. Годфруа Ж. Что такое психология : в 2 т. / пер. с. франц. М. : Мир, 1992. Т. 2. 376 с.

3. Землянська О. В. Особистість як об'єкт судово-психологічної експертизи : монографія / за заг. ред. О. М. Бандурки. Харків : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2004. 367 с.

Отримано 27.02.2019

